

Ks. Jacek Grzybowski

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

ORCID: 0000-0001-7814-6825

*Paweł Włodkowiec i Stanisław
ze Skarbimierza – krakowska szkoła prawa
i polski wkład w kształtowanie się
praw narodów*

Paulus Vladimiri and Stanislaus de Scarbimiria – medieval Krakow law school and the Polish contribution to the formation of the rights of nations

Abstrakt: Formowanie się średniowiecznych wspólnot narodowych jest podstawą politycznej i kulturowej historii Europy. Dziś zapomina się jednak, że szczególnie poważny wkład w refleksję nad suwerennością narodów mieli także Polacy. Postaciami często nieznanymi w środowisku Zachodnim są średniowieczni krakowscy prawnicy i filozofowie – Stanisław ze Skarbimierza (Stanislaus de Scarbimiria – 1365-1431) i Paweł Włodkowiec (Paulus Vladimiri – 1370-1435). Obaj zabrali głos w jednym z najważniejszych dla europejskiej kultury politycznej konfliktów. Spór jaki miał miejsce w XV wieku pomiędzy Polską Jagiellonów a obecnym na ziemiach Pruskich Zakonem Krzyżackim, stał się podstawą do stworzenia przez polskich prawników teorii praw człowieka i praw narodów. Stanisław ze Skarbimierza i Paweł Włodkowiec – uczeni tworzący na Akademii Krakowskiej polską szkołę prawa – w swoich pismach i listach z całą stanowczością dowodzili niesprawiedliwości, krzywd i złamania podstawowych praw ludzkich, jakich dopuszczali się w tamtych czasach Krzyżacy, zarówno wobec Prusów, Jadźwingów, Litwinów, jak i Polaków. Dostrzegli to i twórczo opracowali najważniejsze problemy prawa i relacji pomiędzy ówczesnymi ludami i narodami – praw człowieka, praw narodów do samostanowienia, wojny sprawiedliwej, poszanowania własności i godności osoby. Krakowski akademik Stanisław ze Skarbimierza w swoim sławnym kazaniu *De bellis iustis* (*O wojnach sprawiedliwych*), jako jeden z pierwszych w świecie mówił z całą stanowczością, że nie wolno wywoływać nieuzasadnionej wojny, nie wolno bez słusznego powodu walczyć z człowiekiem, a walka zbrojna może być usprawiedliwiona tylko pod określonymi warunkami. Doktryna polskiej szkoły prawa międzynarodowego, której współtwórcami byli Paweł Włodkowiec i Stanisław

ze Skarbimierza, miała i wciąż ma olbrzymie znaczenie dla zrozumienia praw człowieka i praw narodów. W ich tekstach, pracach i kazaniach widać bowiem tęsknotę do międzynarodowej sprawiedliwości, godziwej racji stanu, modelu Europy jako „rodziny wolnych i suwerennych narodów”, gdzie wspólna koegzystencja zostaje uzasadniona chrześcijańską antropologią człowieka obdarzonego przez Boga godnością i wolnością. Stąd średniowieczne prace krakowskich mistrzów powinny w Polsce budzić podziw i poczucie dumy, a w Europie zainteresowanie i twórczy namysł.

Słowa kluczowe: filozofia prawa, Paweł Włodkowic, prawa narodów, Stanisław ze Skarbimierza, średniowiecze

Abstract: The formation of medieval national communities constitutes the basis of political and cultural European history. However, it is almost forgotten nowadays that a significant contribution to reflections on sovereignty was made by Polish scholars. Stanisław of Skarbimierz (Stanislaus de Scarbimiria – 1365-1431) and Paweł Włodkowic (Paulus Vladimiri – 1370-1435), medieval Cracovian jurists and philosophers, are rather unknown in the Western milieu. Both of them added their voices to one of the most important disputes for European political culture. The 15th-century debate between Jagiellonian Poland and the Teutonic Order that conquered the Prussian lands became the basis for Polish lawyers to develop an ingenuous theory concerning human rights and the rights of nations. Stanisław of Skarbimierz and Paweł Włodkowic, the founders of the Polish school of law at the Cracow Academy, in their writings and letters, firmly demonstrated injustice, the breaking of basic human rights, injuries, and other crimes perpetrated by the Teutonic knights against the Prussians, Lithuanians, Yotvingians and Poles. The scholars elaborated on the most important problems of law and international relationships, concerning the issues of human rights, the right to self-determination, just war, respect for personal property and human dignity. The doctrine of the Polish School of international law elaborated by Paul Vladimiri and Stanislaw of Skarbimierz have had and still make a considerable impact on the understanding of human rights and rights of nations. Their works and sermons espouse the craving for international justice, while securing national interests, and for a model of Europe as a “family of independent and sovereign nations” whose coexistence is founded on the Christian anthropology according to which a man as endowed by God with dignity and freedom. The works of the Cracovian masters should impress us and make proud of our legacy, while in Europe they should awaken interest and creative thought.

Keywords: middle Ages, Paulus Vladimiri, philosophy of law, rights of nations, Stanislaus de Scarbimiria

Wprowadzenie

Tylko ktoś mało zorientowany tym, jaką moc mają idee, poglądy i filozoficzne koncepcje, może twierdzić, że spory i dyskusje dawnych wieków dziś już nas nie dotyczą. Kto zna historię cywilizacji i ceni wartość ludzkiego namysłu nad ważnymi sprawami wie, że właśnie badając dawne teksty i rozważając przeszłe spory, można odnaleźć mądrość pomagającą w zrozumieniu spraw teraźniejszych.

Narodziny narodów

Wielu badaczy i historyków nie jest świadomych, że współczesna, żywo dyskutowana problematyka praw człowieka, suwerenności narodów i państw, ma swoje historyczne i merytoryczne źródła w średniowiecznej polskiej nauce i kulturze. Tematy te pojawiły się w historii Polski i Europy wieków średnich w związku ze słynnym sporem Rzeczypospolitej Jagiellonów z Zakonem Krzyżackim, który jako zakon rycerski dokonywał na Pomorzu nawracania siłą i mieczem ludów pogańskich na chrześcijaństwo [Biskup 1993; Górski 1986]. Przypomnijmy, że tłem tych wydarzeń była niezwykle ówczesna społeczna dynamika ludów europejskich: powstanie uniwersytetów, spór o inwestyturę i supremację, żarliwe debaty teologiczne, herezje i potępienia, a ostatecznie konstytuowanie się w Europie monarchii narodowych.

Właśnie w średniowieczu – jak pokazują zarówno polscy jak i anglosascy badacze – odnajdujemy właściwe załączki istnienia i funkcjonowania narodów na europejskiej arenie dziejów. Przełom XI i XII wieku to czas budzenia się w Europie świadomości narodowej, przekonania o posiadaniu własnego kraju, mieszkania w ojczyźnie (ziemi ojców, ojcowiznie) i poczucia odrębności od innych narodów, języków i ojczyzn. Przyczyną uświadamiania sobie narodowego zróżnicowania były zarówno podjęte w ramach *Christianitas* wyprawy krzyżowe, rozwój uniwersytetów i grupowanie się studentów (klerków) w swoich nacjach, jak i konflikt poszczególnych monarchów z papieżem. Spór o supremację, konsekwentnie antagonizując strony konfliktu, budził jednocześnie poczucie odmienności takich podmiotów jak Francuzi, Niemcy, Portugalczycy, czy Węgrzy¹. W wiekach

¹ Huizinga podaje tu przykład Jana z Salisburii i jego słynnej frazy w tekście skierowanym przeciwko polityce cesarza Fryderyka Rudobrodego – *Quis Teutonicos constituit iudices nationum?* (Kto mianował Niemców sędziami narodów?) [zob. Huizinga 1965: 698-702]. W Polsce znakiem zaznaczania tej różnicy są niewątpliwie postanowienia synodu w Łęczycy (1285), gdzie podjęta została uchwała o obronie języka polskiego i znalazły się wyrażenia ujawniające poczucie odrębności i tożsamości narodowej – *gens Polonica* i *gens Theutonica*. Można to odczytać, i tak przekonywał Benedykt Zientara, jako deklarację istnienia konkretnych zwartych i świadomych swej odrębności narodów – polskiego i niemieckiego [zob. Zientara 1989: 72-73; Walicki 2009: 41-42; Innes 2001; Strayer, Tilly, Jordan 2011]. Na

średnich w sposób bardziej powszechny, niż miało to miejsce w starożytnej Grecji i Rzymie, ujawnia się wiara w identyfikującą plemiennie, a potem narodowo, wspólnotę pochodzenia. Z kolei badania Benedykta Zientary wskazują na Franków jako pierwsze plemię o cechach wspólnoty narodowej. Ambicje Karolingów, ich zwiążanie się z symboliką i etosem chrześcijańskim, konsekwencja w używaniu określenia „królowie Franków”, doprowadziła, z jednej strony do upowszechnienia ich wizerunku, z drugiej zaś pokazania zalet plemiennie-narodowej integracji w sferze ideowej, militarnej i kulturowej. Oczywiście narody średniowieczne powstają jako społeczność uformowana i tworzona przez świadome politycznie wyższe warstwy społeczne (rycerstwo, szlachta, duchowieństwo, uczeni), zjednoczone językiem, tradycją, wspólnym mitem o pochodzeniu, a także przywiązaniem i miłością do zamieszkiwanej ziemi [zob. Zientara 1985: 14-29; Zientara 1990: 24-25; Ihnatowicz, Mączak, Zientara 1979: 21-25; Dawson 1971; Dawson 1954; Bloch 2014: 395-412]. Krzepnięcie w Europie monarchii narodowych w wiekach XV – XVII i pojawianie się nowożytnego pojęcia „państwo” (*lo stato, l'état, der Staat, the state*) ma swoje apogeum w wieku XIX². To wtedy, na bazie romantycz-

pojawienie się owej świadomości Polski jako narodu niewątpliwym wpływ miał fakt przyjęcia chrztu przez Mieszka I oraz pośrednictwo Kościoła. To były pierwsze przebłyski myśli o narodzie. Jednakże systematyczna refleksja naukowa, filozoficzna i teologiczna o narodzie pojawiła się w Polsce pod koniec XIV wieku [zob. Nowak 2017: 277-296]. Inaczej – polemicznie wobec tezy o powstawaniu wspólnot narodowych w średniowieczu – pisze A.D. Smith, twierdząc, że jeśli nawet wystąpiły takie procesy, to były one wytworem nielicznych elit. Naród to zjawisko masowe, a masowej świadomości przynależności narodowej w wiekach średnich nie było [zob. Smith 1988: 70-103; Smith 2008: 51-65; Smith 1991: 44-58].

² Współczesne znaczenie terminu *państwo* pozostaje w wyraźnym związku z włoskim terminem *lo stato*, które w okresie renesansu wprowadził Niccolo Machiavelli. W naukach historycznych zajmujących się państwem i prawem niektórzy autorzy kwestionują prawidłowość posługiwania się terminem *państwo* na oznaczenie organizacji istniejących w Europie przed ukształtowaniem się monarchii stanowych. Stanowisko to zakłada, że struktura i zasady funkcjonowania organizacji mają rozstrzygające znaczenie dla przypisania jej cech państwa. Jednak dla innych państwo jest określone przez historyczne doświadczenia ludzkości. Dla Greków jest to *polis* i oznacza miasto-państwo, dla Rzymian będzie to *civitas*, rozumiana jako gmina pełnoprawnych obywateli lub jako *res publica* – wspólnota członków gminy. Obok tych określeń używa się jeszcze dla oznaczenia państwa nazwy *lud* (*populus, gens*). W epoce wieków średnich na oznaczenie struktur społecznych używano słów – *societas, civitas, multitudinis*, a także pojęcia *terra, terre*, które podkreśla wagę terytorium, a dokładniej władania ziemią. W kontekście historycznym nie ma zatem ogólnego określenia państwa, które mogłoby mieć zastosowanie zarówno do republiki, jak i do monarchii; zwłaszcza, że ścisła nauka o państwie pojawiła się dopiero na początku XVI wieku. Naukowe pojęcie państwa jest nawet młodsze, bo pochodzi z roku 1829, odwołał się do niego Robert von Mhol w swej pracy *Gerechtigkeit als principium iuris*, a obecne znaczenie tego słowa zostało wypracowane przez prawników i teoretyków prawa końca XIX i początku XX wieku. Pojęcie to ewoluowało wraz z rozwojem nowoczesnego państwa [zob. szerzej Thiesse 2019: 65-99; Kustra 1999: 16; Seidler, Groszyk, Malarczyk, Pieniążek 1996: 31; Błaszczuk 1997: 77].

nych ruchów wolnościowych pojawia się w sposób kulturowy, polityczny i wręcz publiczny idea narodu jako suwerena w państwie. Suwerennym narodem jest lud jako wspólnota języka i kultury, która z kolei jest wspólnotą pochodzenia, krwi i ziemi³. W tej perspektywie naród, w szerokiej świadomości społecznej – zarówno intelektualistów jak i uboższych warstw niższych stanów (chłopów, proletariuszy, rzemieślników) jawi się jako byt ontologiczny [Connor 1994: 94]. To w XIX wieku narodziło się przekonanie, że właśnie świadomość narodowa (z całą wieloznacznością tego pojęcia) jest fundamentem narodu.

Spór polsko-krzyżacki i prawa pogan

Formowanie się średniowiecznych wspólnot narodowych jest podstawą politycznej i kulturowej historii Europy. Dziś zapomina się jednak, że szczególny poważny wkład w refleksję nad suwerennością narodów mieli także Polacy. Postaciami często nieznanymi w środowisku Zachodnim są średniowieczni krakowscy prawnicy i filozofowie – Stanisław ze Skarbimierza (Stanislaus de Scarbimiria – 1365-1431) i Paweł Włodkowic (Paulus Vladimiri – 1370-1435)⁴. Obaj zabrali głos w jednym z najważniejszych dla europejskiej kultury politycznej konfliktów. Spór jaki miał miejsce w XV wieku pomiędzy Polską Jagiellonów a obecnym na ziemiach Pruskich Zakonem Krzyżackim, stał się podstawą do stworzenia przez polskich prawników teorii praw człowieka i praw narodów⁵. Stanisław ze

³ Problem suwerenności, jej świadomości i tworzenia się jest historycznie mocno skomplikowany [zob. szerzej Shinoda 2000; Bahcheli, Bartmann, Srebrnik 2004; Engerman, Metzger 2004; Krasner 2001].

⁴ Do przedstawicieli zajmujących się w Polsce problematyką narodu należeli również: Mateusz z Krakowa, Jan Ostroróg, Andrzej Frycz Modrzewski. W ich nauczaniu możemy doszukać się pewnej koncepcji narodu rozumianego jako podmiot życia społecznego, praw natury i w końcu jako miejsce umożliwiające człowiekowi, jako istocie społecznej, rozwój. Czesław S. Bartnik początki polskiego narodu widzi w zetknięciu się państwa pierwszych Piastów z przedstawicielami innych państw chrześcijańskich. Owo spotkanie było przyspieszeniem budowania i kształtowania się świadomości narodowej z rodów, szczepów, plemion i ludów. W twórczości wybitnych Polaków epoki średniowiecza – Wincentego Kadłubka, Janko z Czarnkowa, Marcina Kromera – Bartnik dostrzega istotne dowody świadczące zarówno o rozwoju samopoznania narodowego, wyrażającego się w mitach, legendach, jak i podaniach o Lechu, Kraku, Popiele, Piaście, jak i konfrontacjach idei narodu polskiego z innymi narodami [zob. Samsonowicz 2007: 151-153; Bartnik 2001: 144; Płotka 2016: 103-104, 131-132; Nowak 2014: 42-78].

⁵ Zaznaczam od razu, że wyrażenia „prawa człowieka” i „prawa narodów” nie używam we współczesnym znaczeniu. Chodzi o wzrost świadomości co do obowiązywania prawa w ogóle, jego powszechności i wynikającego z inspiracji chrześcijańskiej przekonania o równości wszystkich wobec Boga. Literatura na ten temat jest bardzo bogata: Brust 2012: 343-363; Tierney 2001; Oakley 2005; Frohnen 2005: 785-786; Frohnen 2012: 599-632; Bloom, Martin, Proudfoot 1996; Hill 2002; Fine 2007: 1-7.

Skarbimierza i Paweł Włodkowic – uczeni tworzący na Akademii Krakowskiej polską szkołę prawa – w swoich pismach i listach z całą stanowczością dowodzili niesprawiedliwości, krzywd i złamania podstawowych praw ludzkich, jakich dopuszczali się w tamtych czasach Krzyżacy, zarówno wobec Prusów, Jądzwingów, Litwinów, jak i Polaków [Skomiał 2014: 92-122; Frost 2015: 277-286; Muldoon 1979: 107-110]. Dostrzegli to i twórczo opracowali najważniejsze problemy prawa i relacji pomiędzy ówczesnymi ludami i narodami – praw człowieka, praw narodów do samostanowienia, wojny sprawiedliwej, poszanowania własności i godności osoby. Niestety dziś wiele osób nie wie, a europejskie elity zapomniały, że to właśnie krakowski akademik Stanisław ze Skarbimierza w swoim sławnym kazaniu *De bellis iustis (O wojnach sprawiedliwych)* [zob. Stanisław ze Skarbimierza]⁶, jako jeden z pierwszych w świecie mówił z całą stanowczością, że nie wolno wywoływać nieuzasadnionej wojny, nie wolno bez słusznego powodu walczyć z człowiekiem, a walka zbrojna może być usprawiedliwiona tylko pod określonymi warunkami [zob. Ehrlich 1955: 5nn].

Stanisław ze Skarbimierza bardzo precyzyjnie określił warunki wojny sprawiedliwej: udział w wojnie mogą brać tylko osoby świeckie; wojna może być prowadzona dla odzyskania odebranych posiadłości lub w obronie ojczyzny; musi być koniecznym środkiem przywrócenia pokoju; motywem nie może być nienawiść, zemsta czy chciwość, ale jedynie gorliwość wobec prawa Bożego, miłość do ludzi, poczucie sprawiedliwości i wreszcie wojna sprawiedliwa winna być wsparta autorytetem Kościoła, zwłaszcza gdy jest prowadzona w imię wiary [Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbimierza, Benedykt Hesse, Mateusz z Krakowa 2018: 43-44; Domański 2011: 219-228]. Nienawiść wynikająca z żądy rozlewu krwi i chciwości jest niedopuszczalna. Z tego zaś wynika – przekonywał Stanisław – że jeśli poganie są ludźmi, a człowiek jest najgodniejszą istotą na świecie, stworzoną przez Boga i przez Niego chcianą, to posiadając państwa, tworząc społeczności i mając własność, poganie mają legalne prawo do wolności, pokoju i własności, a ich łamanie jest grzechem [Ehrlich 2017: 42].

Podobnie argumentował Paweł Włodkowic przyjmując za punkt wyjścia wspólne wszystkim ludziom dziecięstwo Boże i związaną z nim godność człowieka⁷.

⁶ Tekst polski: Stanisław ze Skarbimierza 2018: 41-59. Komentatorzy zaznaczają, że Stanisław wcielił do swego kazania wiele wątków obecnych już we wcześniejszej refleksji nad wojną między innymi dwa ustępy powtarza za św. Tomaszem z Akwinu [zob. Ehrlich 2017: 37].

⁷ Pawła Włodkowica jako „kustosza krakowskiego, doktora praw i mistrza” wprost wspomina Jan Długosz [Długosz 1983: 28].

Dlatego pisze:

„Wszyscy zaś, tak wierni jak niewierni, są owcami Chrystusa przez stworzenie, choćby nie byli z owczarni Kościoła. [...] Państwa, posiadłości i władza mogą godziwie bez grzechu być przy niewiernych, gdyż zostały one utworzone nie tylko dla wiernych ale dla każdej rozumnej istoty. Z tego wynika, wedle Innocentego [papieża], że nie wolno zabierać niewiernym ich państw, posiadłości czy władzy, gdyż posiadają je bez grzechu i za sprawą Boga” [Paweł Włodkowiec 1968a: 13, 29].

Polscy średniowieczni uczeni z całą mocą przekonują, że wojna sama w sobie zawsze przynosi naruszenie przykazania „nie zabijaj” i „nie kradnij” (rabunek), a przecież zachowanie tych przykazań wiąże się z przestrzeganiem prawa naturalnego, które w sumieniu obowiązuje każdego człowieka – bez względu na pochodzenie i wyznanie⁸. A zatem konflikt zbrojny – mówili w XV wieku polscy prawnicy z Akademii Krakowskiej – szczególnie dla wierzących chrześcijan możliwy jest jedynie jako akt uczciwej obrony przed niesprawiedliwym atakiem. Tylko po to, aby bez chciwości, złości i odwetu, przywrócić pokój i porządek prawa. W 1415 roku Paweł Włodkowiec pisze, że nawet papież, głowa Kościoła, nie może dowolnie dysponować czyjąś własnością, bo wiąże go prawo naturalne, któremu zawsze winien być posłuszny. Co więcej, nie może także karać pogan jeśli oni nie grzeszą przeciwko naturalnemu porządkowi⁹. Niegodziwe jest zatem – twierdził Włodkowiec – atakowanie, bez słusznej przyczyny (np. zagrożenie życia i mienia chrześcijan) pogan (Żydzi, Saraceni, inne nacje i kultury) spokojnie żyjących w swoim państwach i nieprzeszkadzających chrześcijanom w praktykowaniu wiary¹⁰. Wiara jest cnotą teologiczną, dlatego szerzenie jej należy do teologów, a nie do wojowników. Niedopuszczalne jest zatem – uczył krakowscy mistrzowie – szerzenie wiary w Chrystusa walką i wojną. Zbrojne działania podejmuje się zatem

⁸ „Prawo Boskie przemawia przeciw nim [Krzyżakom], mianowicie: *Nie będziesz zabijał, nie będziesz kradzieży czynił*, bo w tych wyrażeniach zakazany jest wszelki rabunek i wszelki gwałt” [Paweł Włodkowiec 1968a: 59].

⁹ „I dlatego prawo, które nazywa się naturalnym, wspólne jest nam i innym stworzeniom. [...] Tak też należy powiedzieć o papieżu, który jest zastępcą Boga: może sprawiedliwie karać z tychże przyczyn jakichkolwiek niewiernych ilekroć przekraczają granice prawa natury” [Paweł Włodkowiec 1968a: 92, 98]. Mówiąc o prawie naturalnym Paweł przywołuje autorytet św. Tomasza z Akwinu (*Sum. Theol.*, II-II, q. 57, art. 3). Na temat wpływu św. Tomasza z Akwinu na poglądy Pawła Włodkowica szeroko pisał o. S. Bełch OP [Bełch 2017: 89-105].

¹⁰ „Żydzi i Saraceni są naszymi bliźnimi i dlatego winni być miłowani przez nas tak samo jak my, to jest dopuszczeni do tego, do czego my” [Paweł Włodkowiec 1968b: 192].

tylko wtedy, gdy można w ten sposób zmusić do nieutrudniania w praktykowaniu wiary, nigdy jednak, by zmuszać do wierzenia¹¹.

Paweł w swoich szerokich wywodach zarzuca zatem zarówno przywilejom papie-skim jak i cesarskim, na które powoływali się Krzyżacy, że opierają się one na dopuszczalności szerzenia wiary katolickiej walką i wojną, bez podania konkretnej przyczyny wojowania. Z takich postaw rodzi się bowiem niegodziwe prawo, wedle którego można atakować nawet spokojnych pogan, nieprzeszkadzających chrześcijanom w ich religijnych praktykach, zawłaszczając ich ziemię i posiadłości. Krakowski prawnik jasno pokazuje niesprawiedliwość takich dekretów, wykraczają one bowiem poza normę prawa naturalnego i są jawnie niesprawiedliwe [Ehrlich 2017: 185].

Polscy prawnicy na Soborze w Konstancji

Przywołany spór Polaków z Krzyżakami został upowszechniony i nabrał wymiaru europejskiego na soborze powszechnym w Konstancji (1414-1418)¹². Polska delegacja podjęła się trudnego zadania, aby na obradach Soboru uzasadnić prawa narodów i prawa pogan do ziemi (własności) i pokoju. Należy pamiętać, że teza, iż poganie (niechrześcijanie) mają takie samo prawo do istnienia i ochrony, jak ludy i narody chrześcijańskie, była wtedy rewolucyjna, a na jej pełne urzeczywistnienie i uznanie trzeba było czekać bardzo długo [Swieżawski 1990: 26-29; Szczech 2014: 23-54]. Dzięki aktywności strony Polskiej sobór w Konstancji stał się w XV wieku miejscem ukazania ówczesnej Europie nieprawych i z gruntu niechrześcijańskich zachowań Krzyżaków wobec Litwinów, Prusów i Polaków. Istotą bowiem pracy

¹¹ „Nie jest dozwolone zmuszać niewiernych bronią albo uciskami do wiary chrześcijańskiej, ponieważ ten tryb jest z krzywdą bliźniego, a nie należy czynić złych rzeczy, aby wynikły dobre. [...] Wiara nie powinna być z konieczności, gdyż służby wymuszone nie podobają się Bogu” [Paweł Włodkowic 1968a: 60; Alexandrowicz 2017: 55-61; Carty 2017: 165-168].

¹² Sobór w Konstancji (zjazd ówczesnej europejskiej i chrześcijańskiej wspólnoty łacińskiej) odbył się w dobie wielkiej schizmy, gdy władze w Kościele sprawowało trzech papieży i żywe były idee koncyliarystyczne (wyższość soboru nad papieżem). Liczba uczestników Soboru szacowana jest na dwa tysiące osób, czyniąc ten sobór najdłuższym i najliczniejszym zgromadzeniem średniowiecznej Europy [zob. Welsh 2008: 97-111; Finke 1896-1928; Morrissey 2014; Baron, Pietras 2003: 167-182]. Właśnie podczas obrad Soboru w Konstancji (1414-1418), zgromadzeni Ojcowie Soborowi wystąpili w ramach delegacji narodowych jako *nationes*. Również i delegacja polska po raz pierwszy wystąpiła na arenie międzynarodowej, na tak wielkim zgromadzeniu, pod nazwą *natio slavonica* czy też *polona*. W sporze Królestwa Polskiego, reprezentowanym przede wszystkim przez Pawła Włodkowica i biskupa Andrzeja Łaskarza z Zakonem Krzyżackim, znany już był w Europie fakt świadomości istnienia narodu polskiego. Udział polskiej delegacji na soborze szczegółowo omawia L. Ehrlich, A. Prochaska i T. Silnicki [Ehrlich 2017: 71-156; Prochaska 1996: 16nn; Silnicki 1962: 65-82].

naukowej krakowskich prawników, a potem soborowej misji w Konstancji, było uświadomienie ówczesnej europejskiej opinii międzynarodowej istoty godności każdego człowieka i praw do stanowienia narodów, a w perspektywie religii chrześcijańskiej udowodnienie niemoralnych postaw i działań Krzyżaków – zakonu rycerskiego, którego zadaniem było przecież służenie Kościołowi katolickiemu. Cała polska delegacja soborowa – a wśród niej między innymi abp Mikołaj Trąba, Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbimierza, Zawisza Czarny – pokazała w Konstancji siłę polskiego poselstwa i przedstawiła europejskim władcom, duchownym i uczonym trudny spór krzyżacko-polski jako problem europejski¹³. Szczególnie dzięki pracom Włodkowica ujęte to zostało w formę doniosłych, merytorycznie poprawnych i uzasadnionych wywodów prawnych o wielkim znaczeniu dla całej Europy. Krakowski prawnik udowodnił, że:

„Z tego zaś dochodzi się do jasnej odpowiedzi na inne pytanie: że Krzyżacy, walcząc ze spokojnymi niewiernymi jako takimi nigdy nie mieli wojny sprawiedliwej. Jest to oczywiste, ponieważ wszelkie prawo przemawia przeciw napadającym na tych, którzy chcą żyć w pokoju”
[Paweł Włodkowic 1968a: 58].

Zauważmy, że tezy i zasady ujęte przez krakowskich uczonych z Polski ostatecznie zaczęto urzeczywistniać i realizować w prawie międzynarodowym dopiero w XIX wieku, a do szerokiej świadomości społecznej trafiły one tak naprawdę w wieku XX za sprawą potwornych doświadczeń totalitarnych zbrodni. Wydaje się, że nie prawnicy z hiszpańskiej Salamanki, ale właśnie polscy myśliciele z XV wieku już wtedy, pomni na dramatyczne doświadczenia sporu z Krzyżakami, trafnie i rzeczowo podjęli temat praw narodów, obrony godności osoby i wojny sprawiedliwej. Ludwik Ehrlich przekonuje, że kazanie Stanisława ze Skarbimierza *De bellis iustis* jest najwcześniejszym w literaturze europejskiej wykładem prawa samej

¹³ Jan Długosz w swoich kronikach podaje, że król Jagiełło wyznaczył na Sobór w Konstancji szczególne poselstwo złożone z prymasa Polski (Mikołaja Trąbę), biskupów, rycerzy i uczonych doktorów teologii i prawa.

„Wyznaczył też król [Władysław Jagiełło] na sobór w Konstancji, który miał się zacząć 1 listopada, by pojechali jako oficjalni posłowie celem zabiegania o jego sprawy arcybiskup gnieźnieński Mikołaj i biskupi: wrocławski Jan, płocki Jakub i elekt poznański Łaskarz oraz rycerze: kasztelan kaliski Janusz z Tuliszkowa i Zawisza Czarny z Grabowa. [...] Dwudziestego siódmego listopada przybyli w licznym i wspaniałym orszaku do Konstancji. A w dzień św. Barbary przedstawivszy na zebraniu papieżowi Janowi, kardynałom i ojcom soboru dokument polecający króla Władysława i swoje Królestwo polskie zostali wcieleni do Świętego Synodu” [Długosz 1983: 42-43, 45] [zob. także Wyrozumski 2009: 31-42].

wojny publicznej. Jego wywód jest oparty na najważniejszych źródłach, przywołuje poważne teologiczne i prawne autorytety, omawia najbardziej zasadnicze i wciąż aktualne zagadnienia [Ehrlich 2017: 46]. Z kolei Stanisław Wielgus mówił o pierwszeństwie myśli dwóch polskich teoretyków prawa – Pawła Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza – wobec bardzo podobnych w wymowie traktatów Francisca de Vitorii (*O prawie wojny; O Indianach*), a nawet Grocjusza. Ciekawe, że teksty te, choć powstały w Zachodniej Europie prawie sto lat później, były bardzo podobne treściowo do traktatów napisanych przez krakowskich prawników i oparte na podobnych źródłach. Dlaczego jednak w mentalności zachodniej Europy nie przebiła się teza o ideowej oryginalności prac Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza? Powodów mogło być kilka: spadek zainteresowania po soborze konfliktem Polsko-Krzyżackim, pejoratywne traktowanie przez zachodnich myślicieli tego, co działo się na wschodnich rubieżach chrześcijańskiej Europy, nie wydanie drukiem doniosłych prac uczonych z Akademii Krakowskiej, a ostatecznie także brak poparcia i odpowiedniego zainteresowania tą sprawą w samej Polsce pod koniec XV i w początkach XVI wieku [por. Wielgus 2018: 194-199; Czartoryski 1970: 144]¹⁴.

Samostanowienie narodów i podmiotowość osób

Doktryna polskiej szkoły prawa międzynarodowego, której współtwórcami byli Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza, miała i wciąż ma olbrzymie znaczenie dla zrozumienia praw człowieka i praw narodów. W ich tekstach, pracach i kazaniach widać bowiem tęsknotę do międzynarodowej sprawiedliwości, godziwej racji stanu, modelu Europy jako „rodziny wolnych i suwerennych narodów”, gdzie wspólna koegzystencja zostaje uzasadniona chrześcijańską antropologią człowieka obdarzonego przez Boga godnością i wolnością [zob. Bełch, Domański, Graff, Jasudowicz, Krzyżanowski, Niesiołowski, Ożóg, Wielgus 2018: 38]. Sąd średniowieczne prace krakowskich mistrzów powinny w Polsce budzić podziw i poczucie dumy, a w Europie zainteresowanie i twórczy namysł.

Polski dominikanin, filozof i współtwórca Lubelskiej Szkoły Filozoficznej (The Lublin Philosophical School) o. prof. Mieczysław Krąpiec mówił, że od czasów

¹⁴ Stanisław Bełch twierdzi wręcz, że tak chwalone traktaty Grocjusza o prawie międzynarodowym są na polu prawnej argumentacji bardzo niedojrzałe jeśli porównamy je z pismami Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza [zob. Bełch 1965: 25]. Relacje pomiędzy tekstami Pawła Włodkowica i Francisco de Vitorii podaje B. Winiarski [Winiarski 1935: 341-345]. Ciekawe, że o tezach i ewentualnym wpływie krakowskich mistrzów na hiszpańską myśl prawną nie wspomina A. Szafulski [Szafulski 2009].

Włodkowica i Stanisława ze Skarbimierza w świadomości Polaków zawsze budziła sprzeciw doktryna ograniczania suwerenności w imię jakichkolwiek, nawet najszczytniejszych ideałów. Wypracowana w polskiej kulturze średniowieczna koncepcja praw państw i narodów zyskuje dzisiaj swe pogłębione teoretyczne uzasadnienie w uznaniu wyjątkowości człowieka – osoby ludzkiej – która zawsze, od poczęcia do naturalnej śmierci, powinna być postrzegana jako pierwszy suweren, pierwszy podmiot ludzkich praw i obowiązków. Tylko człowiek swoim poznaniem i swoją miłością może ogarnąć siebie, świat i wszystko to, co go otacza, dokonując aktów wolnych decyzji. Dlatego zawsze winien być afirmowany jako osoba. Wolne decyzje człowieka są ostateczną podstawą suwerennych decyzji państwa. Tak, jak ludzka osoba nie może się stać tylko rzeczą i być traktowaną tylko jako rzecz i przedmiot decyzji silniejszego, bo zawsze jest żywym podmiotem, tak też naród, a w wymiarze organizacyjnym państwo, gromadząc obywateli w niepodległe społeczeństwo, nie może stać się przedmiotem decyzji silniejszego, bo jest podmiotem i suwerenem w stosunku do własnych decyzji i praw [Krapiec 1996: 41-56].

Szczególnie dziś, gdy w Europie toczą się zażarte dyskusje o autonomiczności i prawie do samostanowienia, wart przypomnienia jest fakt, że zarówno Paweł Włodkowic jak i Stanisław ze Skarbimierza głosili niezwykle postępowe jak na tamten czas teorie prawne, tworząc z nich system, który pozwolił czasom nowożytnym zrozumieć czym są prawa człowieka i prawa narodów [Wesołowska 1997: 110-120]. I choć polscy delegaci na sobór w Konstancji stworzyli teorię prawa dotyczącego rozumienia pojęcia wojny sprawiedliwej i relacji między narodami w konkretnej sytuacji politycznej, niezaprzeczalnie pragnąc osiągnąć cele praktyczne, to jednocześnie, jako pierwsi w Europie, przed uczonymi z zachodnioeuropejskich uniwersytetów (Francisco de Vitoria, Bartolomeus de las Casas, Hugo Grotius) wypracowali pełną (wykraczająca poza partykularne wydarzenia polityczne i poza ówczesną epokę) teorię praw narodów (*ius gentium*) zawierającą cenne i wciąż ważne propozycje rozwiązań międzynarodowych sporów [Wielgus 1996: 18-22].

Bibliografia

- Alexandrowicz C.H. (2017), *The Law of Nations in Global History. The History and Theory of International Law*, ed. D. Armitage, J. Pitts, New York.
- Bahcheli T., Bartmann B., Srebrnik H. (red.) (2004), *De Facto States: The Quest for Sovereignty*, London-New York.
- Baron A., Pietras H. (red.) (2003), *Dokumenty soborów powszechnych, tom 3, (1414-1445) Konstancja, Bazylea, Ferrara, Florencja, Rzym, Kraków*.
- Bartnik Cz.S. (2001), *Idea polskości*, Radom.
- Bełch S. (1965), *Paulus Vladimiri and His Doctrine Concerning International Law and Politics*, tom 1, Haga.
- Bełch S. (2017), *Pisma św. Tomasza z Akwinu jako źródło politycznej doktryny Pawła Włodkowica*, „Christianitas”, 70.
- Bełch S., Domański J., Graff T., Jasudowicz T., Krzyżanowski S., Niesiołowski A., Ożóg K., Wielgus S. (2018), *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, Warszawa.
- Biskup M. (1993), *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim (1308-1521)*, Gdańsk.
- Błaszczyk A. (1997), *Ewolucja państwa. Wybór tekstów*, Warszawa.
- Bloch M. (2014), *Feudal Society*, trans. L.A. Manyon, New York.
- Bloom I., Martin J. P., Proudfoot W.L. (red.) (1996), *Religious Diversity and Human Rights*, Columbia University Press, New York.
- Brust S.J. (2012), *Retrieving a Catholic Tradition of Subjective Natural Rights from the Late Scholastic Francisco Suarez S.J.*, „Ave Maria Law Review”, no. 2, vol. 10.
- Carty A. (2017), *Philosophy of International Law*, Edinburgh.
- Connor W. (1994), *Ethno-nationalism: The Quest for Understanding*, New Jersey.
- Czartoryski P. (1970), *Nauki prawne*, w: *Historia myśli polskiej*, tom 1, Warszawa.
- Dawson Ch. (1971), *The Formation of Christendom*, London.
- Dawson Ch. (1954), *The Making of Europe: An Introduction to the History of European Unity*, Washington.
- Długosz J. (1983), *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa polskiego, księga 11 (1413-1430)*, tłum. J. Mrukówna, Warszawa.
- Domański J. (2011), *Scholastyka i początki humanizmu w myśli polskiej XV wieku*, Warszawa.
- Ehrlich L. (1955), *Polski wkład prawa wojny XV wieku. Kazanie Stanisława ze Skarbimierza De bellis iustis*, Warszawa.
- Ehrlich L. (1968), *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, tom 1, Warszawa.
- Ehrlich L. (2017), *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Warszawa.
- Engerman S.L., Metzer J. (red.) (2004), *Land Rights, Ethno-Nationality, and Sovereignty in History*, London-New York.
- Fine R. (2007), *Cosmopolitanism and Human Rights*, „Law, Social Justice and Global Development Journal”, nr 1.
- Finke H. (red.) (1896-1928), *Acta Concilii Constantiensis*, tom 1-4, Münster.
- Frohnen B.P. (2012), *A Problem of Power: The Impact of Modern Sovereignty on the Rule of Law in Comparative and Historical Perspective*, „Transnational Law and Contemporary Problems”, vol. 20, no. 599.

- Frohnen B.P. (2005), *Power over the Body, Equality in the Family: Rights and Domestic Relations in Medieval Canon Law*, „The Catholic Historical Review”, 4 (91).
- Frost R. (red.) (2015), *The Oxford History of Poland-Lithuania*, vol. 1, *The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385-1569*, Oxford.
- Górski K. (1986), *Studia i szkice z dziejów państwa krzyżackiego*, Olsztyn.
- Hill M. (2002), *Religious Liberty and Human Rights*, University of Wales Press, Cardiff.
- Huizinga J. (1965), *Patriotyzm i nacjonalizm w dziejach Europy*, tłum. J. Woźniakowski, „Znak” nr 6 (132).
- Ihnatowicz I., Mączak A., Zientara B. (1979), *Spółeczeństwo polskie od X do XX wieku*, Warszawa.
- Innes M. (2001), *State and Society in the Early Middle Ages. The Middle Rhine Valley, 400-1000*, Cambridge.
- Krapiec M.A. (1996), *Suwerenność – czyja?*, Lublin.
- Krasner S.D. (red.) (2001), *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities*, New York.
- Kustra E. (1999), *Wstęp do nauki o państwie*, Toruń.
- Morrissey T.E. (2014), *Conciliarism and Church Law in the Fifteenth Century: Studies on Franciscus Zabarella and the Council of Constance*, Routledge, Abingdon, Oxon-New York.
- Muldoon J. (1979), *Popes, Lawyers, and Infidels: The Church and the Non-Christian World 1250-1550*, Philadelphia.
- Nowak A. (2014), *Dzieje Polski*, tom 1, *Do 1202. Skąd nasz ród*, Kraków.
- Nowak A. (2017), *Dzieje Polski*, tom 3, *1340-1468 Królestwo zwycięskiego orła*, Kraków.
- Oakley F. (2005), *Natural Law, Laws of Nature, and Natural Rights. Continuity and Discontinuity in the History of Ideas*, New-York.
- Paweł Włodkowic (1968a), *Saevientibus*, tłum. L. Ehrlich, w: L. Ehrlich, *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, tom 1, Warszawa.
- Paweł Włodkowic (1968b), *Ad Aperiendam*, tłum. L. Ehrlich, w: L. Ehrlich, *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, tom 1, Warszawa.
- Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbimierza, Benedykt Hesse, Mateusz z Krakowa (2018), *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, red. M.A. Cichocki, A. Talarowski, Warszawa.
- Płotka M. (2016), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku*, Warszawa.
- Prochaska A. (1996), *Sobór w Konstancji*, Kraków.
- Samsonowicz H. (2007), *Do roku 1506*, w: *Polska na przestrzeni wieków*, red. J. Kowalczyk, Z. Stefaniak, Warszawa.
- Seidler G., Groszyk H., Malarczyk J., Pieniążek A. (1996), *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin.
- Shinoda H. (2000), *Re-Examining Sovereignty: From Classical Theory to the Global Age*, London-New York.
- Silnicki T. (1962), *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa.
- Skomial J. (2014), *Aspekty prawne sporu polsko-krzyżackiego*, w: *Bellum iustum versus bellum sacrum. Uniwersalny spór w refleksji średniowiecznej. Konstancja 1414-1418*, red. Z. Rau, T. Tulejski, Toruń.
- Smith A.D. (1988), *The Ethnic Origins of Nations*, London.

- Smith A.D. (1991), *National Identity. Ethnonationalism in comparative perspective*, London.
- Smith A.D. (2008), *The Cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant and Republic*, London.
- Stanisław ze Skarbmierza, *De bellis iustis: Rękopis Ossolińskich*, nr 818, k. 127-131.
- Stanisław ze Skarbmierza (2000), *Mowy wybrane o mądrości*, red. M. Korolko, Kraków.
- Stanisław ze Skarbmierza (2018), *Kazanie o wojnie sprawiedliwej*, w: Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbmierza, Benedykt Hesse, Mateusz z Krakowa, *Prawo ludów i wojna sprawiedliwa*, red. M.A. Cichocki, A. Talarowski, Warszawa.
- Strayer J.R., Tilly Ch., Jordan W.Ch. (red.) (2011), *On the Medieval Origins of the Modern State*, Princeton.
- Swieżawski S. (1990), *Eklezjologia późnośredniowieczna na rozdrożu*, Kraków.
- Szafuński A. (2009), *Inspirujący wpływ myśli Francisco de Victoria na rozwój podstawowych praw człowieka i wspólnoty międzynarodowej*, Wrocław.
- Szczech T. (2014), *Chrześcijańska idea nawracania pogan mieczem w wiekach średnich, w: Bellum iustum versus bellum sacrum. Uniwersalny spór w refleksji średniowiecznej. Konstancja 1414-1418*, red. Z. Rau, T. Tulejski, Toruń.
- Thiesse A.-M. (2019), *Powstanie tożsamości narodowych. Europa w wiekach XVIII-XX*, tłum. B. Losson, Warszawa.
- Tierney B. (2001), *The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 1625*, Cambridge.
- Walicki A. (2009), *Naród, nacjonalizm, patriotyzm*, Kraków.
- Welsh F. (2008), *The battle for Christendom: the Council of Constance, 1415*, New York.
- Wesołowska E.A. (1997), *Paweł Włodkowic – współczesne znaczenie poglądów i dokonań*, Toruń.
- Wielgus S. (1996), *Polska średniowieczna doktryna ius gentium*, Lublin.
- Wielgus S. (2018), *Teoria ius gentium w średniowiecznej Polsce. Geneza, historia, twórcy, oryginalność, główne problemy*, w: Paweł Włodkowic, Stanisław ze Skarbmierza, Benedykt Hesse, Mateusz z Krakowa, *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, Warszawa.
- Winiarski B. (1935), *Victoria i Włodkowic*, „Sprawozdanie z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, nr 10 (40).
- Wyrozumski J. (2009), *Mikołaj Trąba a sobór w Konstancji*, w: *Mikołaj Trąba – mąż stanu i prymas Polski: materiały z konferencji, Sandomierz, 13 – 14 czerwca 2008 roku*, red. F. Kiryk, Kraków.
- Zientara B. (1985), *Świt narodów europejskich. Powstawanie świadomości narodowej na obszarze Europy pokarolińskiej*, Warszawa.
- Zientara B. (1989), *Wiek XIII – wielkie przemiany, obce wpływy i świadomość narodowa*, w: *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej*, red. J. Kłoczowski, Lublin.
- Zientara B. (1990), *Świadomość narodowa w Europie Zachodniej w średniowieczu. Powstanie i mechanizmy zjawiska*, w: *Państwo, naród, stany w świadomości wieków średnich*, red. A. Gieysztor, S. Gawlas, Warszawa.